

мети, також є важливою характеристистикою високого рівня образу «Я». При цьому узгодженість образу «Я» дитини не є обов'язковою умовою його зарахування до високого рівня. Образ «Я» старшого дошкільника знаходиться на стадії становлення, отже постійно наповнюється новим змістом, уточнюється, збагачується. Це може бути причиною тимчасової хаотичності в уявленнях та знаннях про себе.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белобрыкина О.А. Диагностика развития самосознания в детском возрасте / О.А. Белобрыкина. – СПб. : Речь, 2006. – 320 с.
2. Гуревич К.М. Психологическая диагностика [учебное пособие] / под ред. К.М. Гуревича, Е.М. Борисовой. – М. : УРАО, 1997. – 304 с.
3. Истратова О.Н. Психологическое тестирование детей от рождения до 10 лет / О.Н. Истратова. – Ростов на Дону : Феникс, 2008. – 317 с.
4. Кон И.С. Открытие «Я» / И.С. Кон. – М. : Политеиздат, 1978. – 151с.
5. Никитин Е.П. Феномен человеческого самоутверждения / Е.П. Никитин, Н.Е. Харламенкова. – СПб. : Аистеня, 2000. – 224 с.
6. Співак Л.М. Діагностика і корекція «Я-концепції» молодших школярів з низьким рівнем навчальних досягнень [навч. посібник] / Л.М. Співак. – 2-е вид. – К. : Каравелла, 2011. – 224 с.
7. Федоренко Л.П. Методика развития речи детей дошкольного возраста / Л.П. Федоренко, Г.А. Фомичёва, В.К. Лотарёв, А.П. Николаичева. – М., 1984. – 240 с.
8. Фурман А.В. Психологія Я-концепції : [навчальний посібник] / А В. Фурман, О.Є. Гуменюк. – Львів : Новий Світ-2000, 2006. – 360 с.
9. Харламенкова Н.Е. Самоутверждение подростка / Н.Е. Харламенкова – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Институт психологии РАН, 2007. – 384 с.

УДК [378.147:159.9]:159.942

ЕМПАТИЯ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Туркова Д.М., к. психол. н., старший викладач кафедри практичної психології

Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

У статті йдеться про емпатію як професійно значущу якість особистості майбутнього практичного психолога, а саме професійну емпатію. Одним із компонентів професійної емпатії розглядається комунікативний, суть якого уточнюється та розкривається в поданій роботі.

Ключові слова: професійна емпатія практичного психолога, комунікативний компонент професійної емпатії, взаємодія між людьми, спілкування, майбутній практичний психолог.

В статье идет речь об эмпатии как профессионально-важном качестве личности будущего практического психолога, а именно – профессиональной эмпатии. Одним из компонентов профессиональной эмпатии рассматривается коммуникативный, суть которого уточняется и раскрывается в поданной работе.

Ключевые слова: профессиональная эмпатия практического психолога, коммуникативный компонент профессиональной эмпатии, взаимодействие между людьми, общение, будущий практический психолог.

Turkova D.M. EMPATHY AS MEAN OF COMMUNICATION OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGIST

In the article speech goes about empathy as professionally to the important line of personality of future practical psychologist, namely – professional empathy. One of components of professional empathy is examine communicative, essence of which is specified and opens up in the given work.

Key words: professional empathy of practical psychologist, communicative component of professional empathy, co-operation between people, intercourse, future practical psychologist.

Постановка проблеми. Шлях ефективної професіоналізації передбачає набуття й опанування професійно значущими яко-

стями особистості фахівця, серед яких належне місце посідає емпатія (В.В. Бойко, Т.В. Василішина, П.П. Горностай, Т.М. Да-

нилова, Л.П. Журавльова, Т.В. Мінько, О.А. Орищенко, К. Роджерс, О.П. Саннікова, І.Г. Тимощук, Н.В. Чепелєва, І.М. Юсупов). В аспекті міжособистісного спілкування емпатію розглядають О.О. Бодальов, Л.І. Галігузова, В.А. Кан-Калік, В.О. Лабунська, А.В. Мудрик, В.М. Мясищев, О.О. Смирнова. Проте вимагає уточнення особливості застосування професійної емпатії майбутнього практичного психолога як засобу комунікації.

Постановка завдання. Розкрити специфіку комунікативних особливостей професійної емпатії майбутнього практичного психолога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши дослідження з проблеми особистісних якостей практичного психолога Н.М. Дідик [8] виділяє такі необхідні якості ефективного практичного психолога, як: відповідальність, емпатійність, діалогізм, соціальний інтелект, рефлексія, асертивність, комунікативна компетентність, автентичність, конгруентність, безоціночне ставлення, саморегуляція мислення.

Про необхідність виявлення наявності та закономірностей розвитку емпатійних властивостей студентів-психологів, що у свою чергу виступає як умова формування професійної придатності вказує О.В. Літвінова [12].

На думку Б.Ю. Шапіро [16, с. 234], ефективність психологічної допомоги багато в чому залежить від таких особистісних характеристик консультанта, як: здатність до емоційного проникнення у світ іншого, до емпатії (співпереживанню), до надання емоційної допомоги і підтримки.

Як зазначає О.В. Бочкарьова [5, с. 14], діалогічність не мислима без емпатії, оскільки припускає готовність до проникнення у внутрішній світ іншої людини.

Справжнє міжособистісне спілкування – це неодмінно діалогічне спілкування, зауважує О.О. Бодальов [3, с. 54], для якого характерні безоціночне прийняття один одного, емпатія та конгруентність (психологічна сумісність). Також пов'язує діалог із почуттям емпатії та його відсутністю при монолозі Т.Н. Березіна [1].

Професійна емпатія є діалогічною за формою, адже передбачає підтримку оберненого зв'язку в системі психолог – клієнт: психолог розуміє клієнта – проявляє емпатію – клієнт відчуває таку підтримку та розуміння – дає психологові відчути свій стан. Якщо ланцюжок на якомусь етапі переривається – виникає опір зі сторони клієнта. Діалогічна професійна емпатія має на меті встановити та підтримувати обернений зв'язок з клієнтом.

Емпатія, на думку О.О. Бодальова [2], уможливлює якість пізнання людини людиною, підвищую рівень соціальної перцепції та саморегуляції поведінки. Основна функція емпатії особистості – швидко отримувати враження про людину, не витрачаючи при цьому багато часу на те, щоб дізнатися, ким є партнер за спілкуванням. Емпатія слугує ефективним засобом передбачення поведінки людини, тобто пояснення її мотивів і думок [4].

Визначення емпатії як властивості особистості надає їй статусу чинника, який не лише характеризує суб'єкта ускладненого і неускладненого спілкування, наголошує В.О. Лабунська [11, с. 171], але і є постійно діючою причиною як виникнення ситуацій ускладненого спілкування, так і виходу з них. Таке трактування емпатії робить акцент на її ролі в якості механізму міжособистісного спілкування та вказує на двосторонні зв'язки суб'єкта і об'єкта емпатії.

О.О. Бодальов [2, с. 8–9, 102] приходить висновку, що необхідно умовою взаємодії між людьми є безперервне отримання інформації кожним з його учасників про різні сторони і компоненти процесу взаємодії. Додамо, що практичний психолог зобов'язаний уміти не лише отримати таку інформацію, але і добути в разі її відсутності в наслідок дії механізмів психологічного захисту, невстановленого рапорту, комунікативних бар'єрів тощо. Чим обмеженіший досвід спілкування індивідуума, тим менше його здатність (можливість) сприйняти сигнали, які несуть тільки інформаційну, але не регулятивну інформацію про людину, що взаємодіє з ним. Тому психологові необхідно бути сконцентрованим та уважним, розвиваючи навички встановлення контакту за допомогою психологічних технік.

Узагальнивши викладені О.О. Бодальовим погляди [2, с. 117, 135–139], можемо виділити необхідні умови правильного усвідомлення суті іншої людини, вони зводяться до такого: характеристики розумового процесу розкриваються в актуалізації накопичених психологічних знань шляхом досвіду, узагальнень, вражень від особистих зустрічей із людьми; установка як психологічний механізм дії на людське віддзеркалення; спостережливість виражається в умінні фіксувати в поведінці людини мало помітні, але психологічно значущі деталі; уява як процес уявного відтворення чужих почуттів і намірів, що забезпечує здатність проникати в стан іншої людини; інтуїція як здатність досягнення особливостей, що характеризують особистість іншої людини, шляхом безпосереднього їх розсуду, без обґрунтування за допомогою доказу.

За поглядами Р. Вердербер та К. Вердербер [6, с. 105], розуміння – це процес розшифровки повідомлень, шляхом приписування їм значення. Розуміння вимагає емпатії, розпізнавання або переживання почуттів, думок і установок іншої людини. Ми можемо розвинути здатність до емпатії за рахунок прояву турботи та пошани. Ключовим моментом у розумінні є практика активного слухання, а саме: визначення структури інформації, ставлення питань, парафрази.

Як зауважує М.М. Філоненко, необхідною умовою правильного розуміння співрозмовника є уміння слухати та говорити, тобто вміння подавати інформацію. Слухання – це психологічний компонент вербальної комунікації, метод декодування і сприймання інформації. Ефективне слухання передбачає правильне розуміння слів і почуттів мовця, зосередження на обговорюваній проблемі. Зважаючи на поведінку учасників комунікативного процесу, М.М. Філоненко виділяє нерефлексивне слухання (мінімальне втручання в мову співрозмовника (умовно-пасивне слухання), під час якого можуть виявлятися підтримка, схвалення, розуміння за допомогою лаконічних відповідей, що допомагають продовжити бесіду (репліки «так», «розумію» тощо)); рефлексивне (на меті регулярне використання зворотного зв'язку для досягнення більшої точності в розумінні партнера); критичне (слухання вимагає від учасника спілкування спочатку аналізу повідомлення, потім – його розуміння); емпатійне слухання (передбачає, що учасник спілкування приділяє більше уваги «зчитуванню» почуттів, а не слів) [15].

На нашу думку, практичному психологу доречно використовувати нерефлексивне слухання під час сповіді клієнта, на етапі збору інформації – рефлексивне, а емпатійне слухання має супроводжувати весь процес взаємодії психолога з клієнтом, адже через емоції людина виявляє своє ставлення та відношення до інформації, про яку йде мова, а задача психолога уміти продемонструвати розуміння цього.

Одним з критеріїв правильного розуміння внутрішнього світу іншого, за думкою Н.Д. Творогової, є довіра, яка виникає в процесі спілкування – психологічний контакт, який створює умови для подальшого розуміння партнера [14, с. 61]. Емоційний, емпатійний тип пізнання припускає, що спостерігач одночасно є спостережуваним і навпаки. Пізнавальний акт при цьому припускає взаємну емоційну зацікавленість людини, що пізнає і пізнаваного. Той, що пізнає в цьому випадку не боїться емоційної зацікавленості, яка є наслідком наявно-

сті психологічного контакту між ним і тим, кого він пізнає.

На думку Є.І. Головахи та Н.В. Паніної, емпатія сприяє подоланню багатьох бар'єрів на шляху до взаєморозуміння, урівноваженості емоційної сфери людини, а також є основним принципом спілкування на інтимно-особистісному рівні, який характеризується особливою психологічною близькістю, співпереживанням, проникненням у внутрішній світ інших людей, передусім близьких (членів сім'ї, друзів) [7, с. 25–163]. При цьому соціально-рольовий рівень спілкування зводиться до контактів, обмежених ситуативною необхідністю: на вулиці, у транспорті, у магазині, на прийомі в офіційній установі, основний принцип якого соціабельність (знання, зауваження і реалізація норм і вимог соціального середовища); а на діловому рівні людей об'єднують інтереси справи і спільна діяльність, спрямована на досягнення загальних цілей.

При ігноруванні правил взаємодії на відповідних рівнях спілкування, виникають негативні прояви такі, як: почуття дискомфорту від спілкування, нерозуміння того, що відбувається, комунікативний бар'єр. Враховуючи вищесказане, можемо дійти висновку, що для практичного психолога, який уміло використовує емпатію у своїй діяльності, потрібний баланс між діловим рівнем спілкування, оскільки будь-яка взаємодія з клієнтом – це прояв професійної діяльності та інтимно-особистісним, який забезпечує прояв емпатії. Не відкидаючи формалізм ділового спілкування, психологові необхідно в той же час забезпечити теплу, довірчу бесіду інтимно-особистісного характеру, що є здійсненим за рахунок саме професійної емпатії, яка є своего роду сполучною ланкою між, здавалося б, необ'єднуваними рівнями спілкування.

Маскуючи свої істинні почуття, людина не завжди дійсно бажає приховати їх [7, с. 78]. Бажання приховати свої почуття або навпаки в усій їх повноті донести до співрозмовника, залежить від рівня спілкування. Для реалізації професійної емпатії необхідним психологічним чинником і умовою є розуміння, підтримка і супровід істинних почуттів клієнта в усіх ситуаціях: коли почуття щиро називаються, виявляються, але не називаються; і особливо коли ховаються або підміняються іншими. Вияв підтримки істинних почуттів знайде свій відгук з боку клієнта в почутті й упевненості в тому, що його зrozуміли. Така ситуація підкріплює довірчий контакт і створює можливість подальшої ефективної психологічної роботи з клієнтом.

Для емпатії характерна внутрішня психологічна дистанція між нашим станом і станом іншого. Втрачаючи її – втрачаємо емпатію. Проте емпатійна дистанція не означає усунутості, застерігає М.Р. Мінігалієва [13, с. 260], культура емпатійного контакту допускає побудову особистісних меж консультанта і здатність до емпатії та естетичної «позанаходжуваності» допускають особистісну зрілість, дорослість професіонала, під якою розуміється готовність: йдучи назустріч іншому відповідати за себе і свої вчинки, відкрито висловлюючи власну думку і позицію; ризикувати, усвідомлюючи нестійкість і хиткість «буденних» правил і норм.

Узагальнюючи результати досліджень особливостей процесу взаємодії між людьми, що представлені в роботах В.А. Барabanщікова, Ю.П. Березуцької, О.О. Бодальова, Г.А. Віленської, Є.І. Головахи, А.Н. Єлізарова, В.В. Знакова, Ю.В. Ковальової, В.О. Лабунської, М.Р. Мінігалієвої, Н.В. Паніної, Є.С. Самойленко, Є.А. Сергієнко, Н.Д. Творогової, Т.Н. Тихомірової, М.М. Філоненко, можемо виділити такі чинники, які сприятимуть розвитку професійної емпатії: довірливі взаємини з клієнтом за рахунок встановлення рапорту; неупереджене, адекватне віддзеркалення особистості іншої людини; високі показники соціального та емоційного інтелекту; інтенційна емпатія як свідома апріорна спрямованість на пізнання іншої особистості відмінної від власної (несхожої на власну); діалогічна емпатія (дво бічне отримування інформації кожним учасником взаємодії один про одного); «професійна відстань» або дистанційованість між психологом та клієнтом як запорука адекватного відображення при взаємодії; наявність децентралізації (можливості сприймати та розуміти точку зору іншого навіть протилежну власній); конгруентна та аутентична емпатія (щирість саморозкриття психолога перед клієнтом); спостережливість як професійно важлива якість особистості психолога, що виражується в умінні фіксувати в поведінці людини малопомітні, але психологічно значущі деталі; уміння розшифровувати (розуміти) повідомлення клієнта надавши їх психологічного значення (тлумачення); баланс на вичок та уміння слухати і говорити (подавати інформацію), при чому слухання має бути емпатійним з використанням нерефлексивного та рефлексивного слухання.

Ще одним критерієм професіоналізму психолога можуть бути емпатійні здібності, які В.О. Лабунська, визначає як соціально-психологічну властивість особистості, яка формується в процесі взаємодії людей, впливаючи на успішність спілкування, на ді-

апазон труднощів, що переживаються людиною [11, с. 171]. Як соціально-психологічна властивість емпатія складається з ряду здібностей: здібності емоційно реагувати і відгукуватися на переживання іншого; здібності розпізнавати емоційні стани іншого і ніби переносити себе в його думки, почуття і дії; здібності давати адекватну емпатійну відповідь як вербалного, так і невербалного типу на переживання іншого.

Професійна емпатія реалізується в процесі спілкування (консультативної бесіди) психолога з клієнтом. Спілкування – це різні контакти між людьми, зумовлені потребами спільної діяльності [10, с. 207]. Талант спілкування є найнеобхіднішою здатністю для професійної реалізації психолога-практика, у структурі якого, Т.В. Дуткевич та О.В. Савицька виділяють такі складові: уміння повно і правильно сприймати людину (спостережливість), уміння розуміти внутрішні властивості і особливості людини (інтуїція), уміння співпереживати (емпатія), уміння аналізувати власну поведінку (рефлексія), уміння керувати собою і процесом спілкування [9, с. 70–79].

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, майбутній практичний психолог у процесі фахової підготовки має опанувати уміння використовувати професійну емпатію в якості засобу комунікації. Комунікативні можливості професійної емпатії є запорукою реалізації таких функцій: професійна емпатія є діалогічною за формою та покликана встановлювати й підтримувати обернений зв'язок із клієнтом; професійна емпатія – каталізатором соціальної перцепції, запобігає виникненню комунікативних бар'єрів, сприяє встановленню рапорту, є складовою активного слухання. Умовою ефективного застосування професійної емпатії в процесі комунікації виступає децентралізація або емпатійна дистанція.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березина Т.Н. Чувствование как экзистенциальная функция интеграции себя и Другого / Т.Н. Березина // Мир психологии. – 2001. – № 3(27). – С. 70–82.
2. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком / А.А. Бодалев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 200 с.
3. Бодалев А.А. Психология общения / А.А. Бодалев. – М. : Изд-во «Ин-та практической психологии» ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 256 с.
4. Бодалев А.А. Формирование понятия о другом человеке как личности / А.А. Бодалев. – Л. : ЛГУ, 1970. – 135 с.
5. Бочкарєва О.В. Розвитие эмпатии в дидактическом диалоге / О.В. Бочкарєва // Ярославский педагогический вестник. – 2008. – № 2(55). – С. 13–17.

6. Вердербер Р. Психология общения / Р. Вердербер, К. Вердербер. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. – 320 с.
7. Головаха Е.И. Психология человеческого взаимопонимания / Е.И. Головаха, Н.В. Панина. – К. : Політизат України, 1989. – 189 с.
8. Дідик Н.М. Особливості особистісних характеристик майбутніх психологів / Н.М. Дідик // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка ; Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 4. – С. 97–106.
9. Дуткевич Т.В. Практична психологія: вступ до спеціальності : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т.В. Дуткевич, О.В. Савицька. – К. : ЦУЛ, 2010. – 256 с.
10. Загальна психологія : [підручник] / [С.Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко, М.В. Папуча, В.О. Соловієнко] ; за ред. С.Д. Максименка. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 704 с.
11. Лабунская В.А. Психология затрудненного общения: Теория. Методы. Диагностика. Коррекция : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В.А. Лабунская, К.А. Менджерицкая, Е.Д. Бреус. – М. : Академия, 2001. – 288 с.
12. Літвінова О.В. Соціально-психологічна проблема розвитку професійно важливих якостей студентів-психологів / О.В. Літвінова // Теоретичні і прикладні проблеми психології : збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2009. – № 1 (21). – С. 140–145.
13. Минигалиева М.Р. Проблема ответственности психолога-консультанта / М.Р. Минигалиева // Мир психологии. – 2001. – № 2 (26). – С. 253–262.
14. Творогова Н.Д. Познание Другого и межличностное восприятие в общении (по материалам исследования общения в студенческих группах) / Н.Д. Творогова // Мир психологии. – 2001. – № 3 (27). – С. 60 – 69.
15. Філоненко М.М. Психологія спілкування : [підручник] / М.М. Філоненко. – К. : Центр учебової літератури, 2008. – 224 с.
16. Шапиро Б.Ю. Педагог как консультант: социально-психологическая помощь подросткам, попавшим в трудную жизненную ситуацию / Б.Ю. Шапиро // Мир психологии. – 2001. – № 2 (26). – С. 233–243.

УДК 159.9: 37.032

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Харченко А.С., к. психол. н., доцент
кафедри психології

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті проаналізовано наукові підходи до дослідження особистості майбутнього вчителя в психологічному аспекті. Розглянуто особистісні характеристики сучасного студента-майбутнього вчителя. Визначено складові комплексної програми вивчення його особистості.

Ключові слова: особистість, культурно-психологічна концепція особистості, особистість майбутнього вчителя, професійна спрямованість, комплексна програма вивчення особистості майбутнього вчителя

В статье проанализированы научные подходы к исследованию личности будущего учителя в психологическом аспекте. Рассмотрены личностные характеристики современного студента – будущего учителя. Определены составляющие комплексной программы изучения его личности.

Ключевые слова: личность, культурно-психологическая концепция личности, личность будущего учителя, профессиональная направленность, комплексная программа изучения личности будущего учителя.

Kharchenko A.S. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITY OF THE FUTURE TEACHER

In the article scientific approaches of research of personality of the future teacher in a psychological aspect are analyzed. Personality descriptions of the modern student-future of teacher are considered. The components of the complex program of research of his personality are defined.

Key words: personality, cultural and psychological concept of the personality, personality of the future teacher, professional orientation, complex program of research of personality of the future teacher.

Постановка проблеми. Політичні і соціально-економічні зміни, які відбуваються в українському суспільстві, спричинили істотну модернізацію професійної освіти,

що знайшло відображення у Законі України «Про вищу освіту» (від 01.07.2014 р.). Він визначає засади «...підготовки конкуренто-спроможного людського капіталу для висо-